

Kaja Širok

PREDMET IN SPOMIN

POGLED NA MUZEJSKE ZBIRALNE POLITIKE IN PRIDOBIVANJE HISTORIČNEGA GRADIVA ZADNJEGA ČETRTLETJA

Izvleček

Avtorica obravnava preoblikovanje poslanstva in zbiralne politike muzejev po letu 1991. Posveča se reinterpretaciji tistih muzejev, ki so pred osamosvojitvijo Slovenije bili v svojem poslanstvu vezani na pripoved in pridobivanje gradiva, ki je tematiziralo zmagovito drugo svetovno vojno in življenje v socializmu. Muzej novejše zgodovine Slovenije kot naslednik Muzeja ljudske revolucije Slovenije je primer, kako so javne institucije ohranjanja spomina preoblikovale svoje poslanstvo in razširile svoje polje preučevanja ter zbiranja gradiva. Preobrat ni bil samoumeven, temveč je potreboval konsenz in politično voljo države, da se kontinuirano delo ohranja in razvija naprej v širše zastavljenih družbenih ter političnih tematikah.

Ključne besede

stalna razstava, muzeologija, osamosvojitve Slovenije, zbiralne politike

V pričujočem prispevku se bom ukvarjala s poskusom analize preoblikovanja slovenskih muzejev po letu 1991 in na primeru Muzeja novejše zgodovine Slovenije razkrila pogled na problematiko zbiranja in interpretiranja historičnega gradiva. Analiza je del širše raziskave o vlogi in razumevanju občasnih in stalnih razstav v kontekstu (re)interpretacije nacionalne zgodovine od prve vojne do danes, s posebnim poudarkom na valorizaciji zgodovine zadnjega četrletja.

Osredotočila se bom na teme, povezane z razumevanjem politizacije muzejev in muzejskih vsebin ter posledično mediatizacijo spominskih naracij skozi razstave, ki tematizirajo dogodke polpretekle zgodovine. Pri tem ni nepomembno, kako so hranjeni predmeti (in zbirke) postali predmet reinterpretacij za potrebe potrjevanja novih političnih diskurzov, ki so imeli bodisi funkcijo varovanja vrednot in pomenov narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji bodisi njihovo popolno strokovno diskreditacijo. Muzealije so postale predmet »boja spomina« in nosilke tistih interpretacij, ki utrjujejo izbrane podobe o preteklosti.²⁰¹ Revizije in ustvarjanja novih dominantnih naracij²⁰² o razumevanju nacionalne zgodovine se danes zrcalijo v predstavljenih muzealijah in pomenu, ki je tem pripisan na razstavah.

V svoji definiciji muzeji opravljajo javno službo ohranjanja nacionalne kulturne dediščine. Glede na zbiralno politiko institucije so njihove naloge evidentiranje, zbiranje, popisovanje, ohranjanje, raziskovanje in valorizacija. Opravljenemu delu se dodaja še načrtni plan restavriranja in konserviranja, ki mora potekati v skladu z najvišjimi standardi hrambe nacionalne dediščine. Nesporno se ta kratka opredelitev funkcije muzeja lahko razumeva zelo enolično, a verjetno je to odvisno od dejstva, kakšna sta zbiralna politika posameznega muzeja in kontekst, v katerem je muzej nastal in se preoblikoval po letu 1991. Težko si predstavljamo, da lahko arheološka najdba v centru Ljubljane dobi toliko različnih interpretacij svojega pomena, kot jih je dobila prva slovenska zastava, ki je junija 1991 zaplapolala na takratnem Trgu revolucije, danes Trgu republike. Prvič, ker o zastavi in dogodku proglastitve vemo veliko več, in drugič, ker je za razumevanje narodne enotnosti in ustvarjanje novih državnih simbolov zastava bistvenega pomena. Zato ni presenetljivo, da so v letošnjih proslavah ob petindvajsetletnici osamosvojitve ravno njeni simboli²⁰³ igrali pomembno vlogo v podajanju interpretacij in emocionalnih vrednotenij zadnjega četrletja. Ob priložnosti je bilo pripravljenih več občasnih

201 T. i. images of the past, acts of remembrance.

202 Dominant narrative, tudi »uradni spomin« (official memory), Misztal opredeljuje kot spomin v rabi političnih elit, popravljeno in dopolnjeno nacionalno zgodovino, s katero elita oblikuje (in ohranja) zeleno podobo preteklosti. Ta se izraža s spomeniki, učbeniki, javnimi komemoracijami dogodkov. Gl. Misztal, *Theories of social remembering*, str. 160.

203 *Simboli slovenstva*, <http://www.slovenija25.si/simboli-slovenstva/>.

tematskih razstav na temo osamosvojitve, objavljale so se fotografije in bralce se je nagovarjalo k pisanju osebnih spominov ter pošiljanju zgodb, deljenju izkušenj in vtisov ob nastanku nove države ter občutkov do dogodkov, ki so sledili le nekaj ur po slovesnosti.²⁰⁴ Kljub iskanju kolektivnega spomina in konsenza o dogodkih pa se javnost ni zmogla otresti občutka, da so isti dogodki izpred četrto stoletja v svoji historični interpretaciji danes veliko bolj kompleksni kot takrat, ko so se vršili. Če so pred 25 leti bili vsi enotni v izražanju volje po samostojni državi, se danes v iskanju junakov in krivcev pišejo drugačna, velikokrat diametralno nasprotna tolmačenja časa. Bitka nad prevlado spomina in interpretacije se danes selijo v politične in medijske diskurze, ki velikokrat črpajo iz potreb sedanjega časa v poskusu interpretacij preteklega.

Mesta in simboli kolektivnih spominov postanejo sporni takrat, ko je treba akt spominjanja razumeti večplastno, kot produkt med seboj konkurenčnih diskurzov. Ti dokazujejo, da kolektivni spomin ni omejen zgolj na preteklost, ki je med člani skupnosti deljena, temveč vključuje tudi podobe o preteklosti, ki se vzpostavljajo in ohranjajo znotraj različnih kulturnih praks, še posebno vezanih na komemoracijske rituale in simbole spomina.²⁰⁵ Muzeji so kot institucije hranjenja spomina povezani z evidentiranjem in hranjenjem tiste dediščine, ki oblikuje naracijo o podobi, ki jo narod mora poznati in spoštovati. Velik poudarek je pri tem namenjen vizualnim prezentacijam, torej razstavam in predmetom, ki so postavljeni v osrednjo vlogo pričevalcev.

Bistven pomen pri razumevanju vloge po osamosvojitvi preoblikovanega Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in njegove zbiralne politike gre iskati v vsebinah nove stalne postavitve Slovenci v XX. stoletju.²⁰⁶ Če je bila vloga Muzeja ljudske revolucije Slovenije pomembna pri ohranjanju interpretacij vladajoče ideologije do osemdesetih let, je na novo preoblikovani Muzej novejšje zgodovine Slovenije svojo zbiralno politiko razširil do »včerajšnjega dne« in s tem postal nacionalni kolektivni narator ter zbiralec vizualnega gradiva o 20. stoletju. Lahko govorimo o enotnem kolektivnem (*collective*) nacionalnem spominu ali je slednjega bolje razumeti kot zbrane (*collected*) kolektivne spomine?

Historiat postavljanja stalne razstave (in določenih občasnih) nam namreč razkrije kritične in zelo različne poglede na razumevanje nacionalne preteklosti ter na napore pri iskanju kolektivnega konsenza o predstavljeni naraciji. Menjave

²⁰⁴ 25 let, <http://25let.si>.

²⁰⁵ Misztal, *Theories of social remembering*, str. 13–15.

²⁰⁶ Preoblikovanje Muzeja ljudske revolucije v Muzej novejšje zgodovine je potekalo že med obnovo matične stavbe muzeja na začetku devetdesetih let, uradno se je nov javni zavod ustanovil 19. 5. 1944.

vodstva muzeja pa so se odražale v popravljanju/umikanju/postavljanju novih vsebin, ki so ustrezale tedanjim političnim oblastem in njihovim naporom, da se polpretekla zgodovina razume v novi luči historičnega revizionizma ter enakovrednega razumevanja totalitarnih režimov pred in po drugi svetovni vojni.²⁰⁷

Nova stalna razstava je bila na ogled postavljena junija leta 1996, ob petletnici osamosvojitve Slovenije. Kljub konceptualno širše zastavljeni vsebini je razstava požela veliko kritik in negodovanj,²⁰⁸ predvsem v delu razstave, ki je nosil ime »Dežela delavcev in kmetov«. Leteli so očitki, da se stroka še ni rešila prijemov starega režima in ni sposobna predstaviti kritične interpretacije svoje polpretekle zgodovine. V zvezi s temo se je takrat oglasil tudi pisatelj Drago Jančar z besedami, da razstava »prikriva temno stran slovenske zgodovine po letu 1945 in lakira totalitarni sistem«.²⁰⁹ Kritike so leta 1998 vodile k odprtju nove občasne razstave »Temna stran meseca«, ki jo je s sodelavci pripravil prav Drago Jančar. Razstava prikritih in zamolčanih zgodb je jasno predstavila drugo zgodbo o razvoju povojne Slovenije in komunističnem nasilju ter, kot se je izrazil kasnejši direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, ustvarila »izreden premik pri umeščanju Slovenije v evropski civilizacijski prostor«.²¹⁰ Kljub pričakovanju, da se bo ob desetletnici obstoja samostojne Slovenije muzej aktivneje pripravil na obeležje dogodka, posebne razstave v muzeju ni bilo, pred petimi leti postavljena stalna postavitev pa kljub kritiki ni doživela sprememb. Večjo vrednost so pridobivale občasne tematske razstave, ki so vključevale novo pridobljene zbirke²¹¹ in nova preučevanja kustosov v muzeju.²¹²

Revizije stalne postavitve in občasnih razstav so nastopile po letu 2005, ko je vlada Janeza Janše imenovala novega direktorja zavoda. V petletnem mandatnem obdobju se je temeljito prenovila ne samo sporna soba stalne postavitve o povojnem življenju, temveč tudi stalna postavitev o življenju v osemdesetih in nastanku samostojne države. Nove preureditve stalne razstave so preoblikovale dojemanje vsega povojnega obdobja, v legitimizaciji enačaja nasilja druge vojne s povojnim nasiljem in razumevanjem obdobja skozi enotno prizmo življenja v

207 Pišek, *Spopad brez imena*, str. 16.

208 Durjava, *Muzej novejšje zgodovine*, str. 7. Tudi *STA: Slovenci v XX. stoletju*, <https://www.sta.si/215096/slovenci-v-xx-stoletju-nova-stalna-razstava-v-cekinovem-gradu>.

209 Žajdela, *Dva svetova Slovenije*, str. 18.

210 *Dežman: Avtorji razstave Temna stran meseca*, <http://siol.net/novice/slovenija/dezman-avtorji-razstave-temna-stran-meseca-so-postavili-mejnike-366797>.

211 Leta 2002 je muzej otvoril razstavo »Od brezove metle do srebrnega krožnika«, ki je na ogled postavila novopridobljeno zbirko protokolarnih daril predsednika RS Milana Kučana.

212 Večjo pozornost so pridobivali preučevanje prve svetovne vojne, teme domobranstva, izseljenstva, vračanja v domovino itd.

totalitarizmu do osamosvojitve Slovenije. Ob petnajstletnici samostojnosti države je muzej postavil občasno razstavo »Enotni v zmagi – Osamosvojitve Slovenije«. Leto kasneje so razstavo z istim imenom, v širšem konceptu sodelovanja z drugimi muzeji, postavili na Ljubljanski grad. Nekaj dni po otvoritvi so razstavo zaprli in odstranili.²¹³ Oktobra istega leta so jo kot del stalne postavitve umestili v matično hišo muzeja.²¹⁴ Razstava je bila v javnosti problematizirana, predvsem razumevanje dogodkov, ki so privedli do osamosvojitve in njenega poteka, ter sami vzroki zaprtja razstave. Pri podajanju strokovnih interpretacij o kakovosti razstave se je ta povezovala z vladajočo politično opcijo in manj s profesionalnostjo ter strokovno utemeljenim historiatom dogodkov.²¹⁵

S tem se zgodba o stalni razstavi še ni zaključila. Ob dvajsetletnici samostojnosti se je na novo oblikovala soba, ki tematizira osamosvojitve Slovenije od leta 1991 do predsedovanja Slovenije Svetu Evropske unije leta 2008.²¹⁶ V razstavni koncept je bila vključena tudi zgodba o izbrisanih prebivalcih, o vstopu v EU in dosežkih na področjih kulture ter športa.

Pregledani historiat postavljanja stalne razstave in umeščanja predmetov v naracije časa izkazuje težave skupnosti pri interpretaciji polpretekle zgodovine in jasne napore političnih strank, da s pomočjo tolmačenja preteklosti pridobivajo javni konsenz volivcev. Pri oblikovanju stalne postavitve in preučevanju zgodovine Slovenk in Slovencev v 20. stoletju se je pozornost prevečkrat namenjala političnemu oziroma ideološkemu dožemanju razstave in manj procesu dolgoročnega oblikovanja vsebin, ki bi morale vključevati vse državljane. Tako so iz glavnih vsebin odpadle skupine, ki jim dominantna naracija ni podala nobene posebne vloge v razvoju države. V stalni postavitvi gre iskati kulturno in politično vlogo žensk, zgodbe tistih, ki po koncu vojn niso bili opaženi (npr. invalidov), tistih, ki bodisi zaradi svoje provenience (priseljenci iz bivših republik Jugoslavije) bodisi stereotipnih podob (romska skupnost) niso bili sprejeti kot enakovredni državljani.

Istočasno se, kljub vedno aktualni debati o naši polpretekli zgodovini, naracija o slednji še vedno poenostavlja na dvopolni sistem rdečih in črnih, herojev in sovražnikov, partizanov in domobrancev, žrtev in krvnikov ... Brez

²¹³ O razstavi »Enotni v zmagi« je bilo veliko napisanega in glede na orientiranost medijev tudi povedanega. O zapisanem Škerl, Razstava o osamosvojitvi, str. 4. Pišek, Spopad brez imena, str. 16. Žajdela, Dva svetova Slovenije, str. 18.

²¹⁴ *Enotni v zmagi*, <http://www.rtvsl.si/kultura/razstave/enotni-v-zmagi-nasli-novo-domovanje/152580>.

²¹⁵ Pišek, Spopad brez imena, str. 16.

²¹⁶ Razstava vključuje tudi muzealije iz zbirke »Predsedovanje Slovenije Svetu EU«, ki jo je muzej dobil v dar leta 2008. Avtorica postavitve razstavne sobe je Nataša Strlič, kustosinja, zaposlena v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije.

kontekstualizacije obdobja in razumevanja časa v kontekstu razumevanja stoletja. O krhkosti spomina in njegovi subjektivnosti priča tudi dejstvo, da akterji sami spreminjajo svoje poglede na polpreteklo zgodovino in drugače tolmačijo dogodke, ki so jim bili sami priče. Upogibanje oziroma prilagajanje akta spominjanja trenutnim potrebam, ki so velikokrat politične narave, izkazuje željo po ohranjanju samega sebe skozi čas in potrjevanju politične moči. Ravno (re) interpretacije osebnega spominjanja doživetega pa nam dajo vedeti, da smo pri tolmačenju naše polpretekle zgodovine podvrženi problematiki časovne distance in verodostojnosti publiciranega gradiva na temo.

Viri in literatura

25 let. *Zgodbe, ki jih je pisala osamosvojitve Slovenije*. Dostopno na: <http://25let.si> (6. 6. 2016).

Dežman: *Avtorji razstave Temna stran meseca so postavili mejnike – siol.net* (18. 12. 2008). Dostopno na: <http://siol.net/novice/slovenija/dezman-avtorji-razstave-temna-stran-meseca-so-postavili-mejnike-366797> (7. 6. 2016).

Durjava, Iztok. *Muzej novejšje zgodovine – njegova prihodnost*. V: Urbanc, Nataša (ur.). *Muzej novejšje zgodovine. 1948–1998. Zbornik*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, str. 7–9.

Enotni v zmagi našli novo domovanje: Prvi interaktivni multimedijiški portal, MMC RTV Slovenija (11. 10. 2007). Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/kultura/razstave/enotni-v-zmazi-nasli-novo-domovanje/152580> (7. 6. 2016).

Misztal, Barbara A. *Theories of social remembering*. Maidenhead: Open University Press, 2003.

Pišek, Mojca. *Spopad brez imena – 1941 ali 1991?*. *Dnevnik*, 16. 10. 2007, str. 16.

Simboli slovenstva. Dostopno na: <http://www.slovenija25.si/simboli-slovenstva/> (6. 6. 2016).

STA: *Slovinci v XX. stoletju – nova stalna razstava v Cekinovem gradu*. Dostopno na: <https://www.sta.si/215096/slovinci-v-xx-stoletju-nova-stalna-razstava-v-cekinovem-gradu> (6. 6. 2016).

Škerl, Uroš. *Razstava o osamosvojitvi deli zgodovinarje*, *Dnevnik*, 11. 20. 2007, str. 4.

Žajdela, Ivo. *Dva svetova Slovenije*, *Družina*, 18. 3. 2007, str. 18.